

НЕРІВНОМІРНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Хоружий Сергій Гаврилович,
кандидат економічних наук

У статті встановлено, що пов'язані з інформаційними новаціями процеси трансформації соціально-економічних відносин доцільно визначати як інформаційну еволюцію. Неоднорідність соціальних груп ґрунтуватиметься не тільки на нерівномірному розподілі багатства та ресурсів, а й на розподілі й використанні знань.

Результати аналізу трансформаційних процесів в умовах інформаційної еволюції дали змогу встановити наявність інформаційно-цивілізаційного конфлікту, що має ознаки прихованої агресії ретроградних країн, метою якої є глобальне уповільнення руху інновацій. Такий наступ ретроградних країн на інформаційно розвинені країни пов'язаний насамперед із бажанням зупинити інформаційну еволюцію. Створення в інформаційно розвинених країнах відчуття хаосу, локальної нестабільності на національному або релігійному підґрунті чи навіть елементів локальних війн призведе до необхідності спрямування ресурсів інформаційно розвинених країн на захист державних інтересів. Такий перерозподіл ресурсів зумовить гальмування подальшого розвитку перспективних галузей, що зможуть збільшувати інформаційно-технологічний розрив із країнами-ретроградами.

Запропоновано вдосконалити наддержавну інституційну підтримку для протидії загрозам інформаційно-цивілізаційного протистояння, зокрема шляхом створення організації із соціально-економічної стабільності. Така наддержавна координаційна організація повинна забезпечити дотримання основних економічних свобод та розвиток механізмів військового, екологічного, економічного та інформаційного захисту.

Встановлено необхідність удосконалення державного управління із централізацією найважливіших функцій держави, а також із передачею певних владних повноважень громадським та бізнес-об'єднанням, здатним забезпечити самоуправління, виявити й попередити порушення встановлених норм.

Ключові слова: інформаційна еволюція, соціально-економічні трансформації, глобальні проблеми, цивілізаційне протистояння, державне управління, самоконтроль.

Khoruzhyi Serhii

UNEVENNESS OF SOCIAL AND ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN TERMS OF INFORMATION EVOLUTION: CHALLENGES AND THREATS

This paper provides a definition of the term of an information revolution. Author researches the processes of the socio-economic relations that are associated with information innovations and shows that these processes can be called as information revolution. Author emphasizes that the heterogeneity of social groups will be based not only on the uneven distribution of wealth and resources, but also on the distribution and use of knowledge.

Much attention is given to the results of the analysis of the transformational processes in the conditions of information evolution, which allows to determine the presence of informational and civilizational conflict that has signs of latent aggression of retrograde countries, whose purpose is the global slowdown of the innovation development. Such offensive attitude of the retrograde countries towards informationally-developed countries will be building up primarily due to the desire to halt the information evolution. Establishing of a feeling of chaos in the informationally-developed countries, as well as local instabilities on a national or religious basis or even manifestation of elements of local wars will lead to the need to direct the resources of the informationally-developed countries to protect state interests. Such a redistribution of resources will impede the further development of promising sectors that could increase the information and technology gap with retrograde countries.

Author proposes to improve supranational institutional support for countering the threats to informational and civilizational confrontation, particularly by creating an organization for socio-economic stability. Such a supranational coordinating organization must ensure compliance with the basic economic freedoms and the boost the development of mechanisms for military, environmental, economic and information protection.

It is specifically noted that there is a necessity of improving state administration together with the centralization of the most important functions of the state, as well as transferring of certain authorities to public and business associations capable of self-governance, as well as detection and prevention of the violations of established norms.

Keywords: information evolution, social and economic transformations, global problems, civilizational confrontation, state government, self-control.

Постановка проблеми. Фундаментальні соціально-економічні трансформації у світовій економіці в умовах бурхливого розвитку інформаційно-технологічних новацій виявили неповноту економічних моделей і певну недосконалість існуючих економічних концепцій. Ці зміни окреслили перехід від економіки масового споживання природних ресурсів до якісно нової світової економіки, що базується на інформації та знаннях, у якій людина і найважливіший капітал, і мета розвитку. Світові кризи та глобальні проблеми, що сколихнули світ, доцільно розглядати як прояви у суспільстві системної недосконалості базових основ соціально-економічного управління, які не встигають за темпами сучасного динамічного розвитку соціуму.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідженню трансформаційних процесів в економіці приділили багато уваги такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. Арон (*R. Aron*), В. Базилевич, Д. Белл (*D. Bell*), А. Берлі (*A. Berle*), Е. Бернштейн (*E. Bernstein*), О. Білорус, Т. Веблен (*T. Veblen*), Б. Гаврилишин, Дж. Гелбрейт (*J. Galbraith*), Е. Домар (*E. Domar*), П. Друкер (*P. Drucker*), Ж. Еллюль (*J. Ellul*),

Н. Іванова, К. Кларк (*C. Clark*), С. Кузнець, Н. Кухарська, Е. Ласло (*E. Laszlo*), Г. Мінз (*G. Means*), Л. Морган (*L. Morgan*), В. Ростоу (*W. Rostow*), П. Семюелсон (*P. Samuelson*), Н. Смелик, Р. Тітмас (*R. Titmus*), А. Тойнбі (*A. Toynbee*), А. Тоффлер (*A. Toffler*), Ж. Форрестьє (*J. Forrestier*), Е. Хансен (*E. Hansen*), Р. Харрод (*R. Harrod*), Дж. Хікс (*J. Hicks*), Ф. Фукуяма (*F. Fukuyama*), А. Чухно та інші.

Однак недостатньо дослідженою проблемою залишається обґрунтування теоретико-методологічних засад формування ефективної системи державного управління в умовах нових викликів та загроз, що пов'язані із нерівномірністю соціально-економічних трансформацій у процесі інформаційної еволюції людства. Саме це є **метою** дослідження.

Виклад основних результатів дослідження. Бурхливий розвиток інформаційних технологій визначають Четвертою індустріальною революцією [1]. З цим важко погодитися. По-перше, важко називати революційним поступове вдосконалення процесів передавання, накопичення, аналізу, обробки та застосування інформації про стан матерії та про способи її економ-

ного перетворення. Оскільки якісного стрибка у цих процесах поки не відбувається, доцільно говорити про еволюційні процеси, які вочевидь відбуваються із шаленою швидкістю. По-друге, зростання рівня інвестицій в інформаційно-технологічні новачії сприяє поступовому підвищенню рівня освіченості та поінформованості людей, покращенню їхньої професійної компетентності та мобільності. Логічно зазначити, що освічені та поінформовані люди пред'являтимуть підвищені вимоги не тільки до товарів і послуг, а й до рівня власного життя. Це зумовить поширення індивідуалізованих підходів у розвитку більшості галузей економіки та соціальної сфери. Отже, зміни відбуваються не тільки в індустрії, а й загалом у суспільстві. Тому для означення цих процесів, на наш погляд, доцільніше вживати термін «інформаційна еволюція», яка суттєво змінює світогляд людини та впливає на трансформацію соціально-економічних відносин.

Упровадження інформаційних новачій в економіці спричиняє зростання частки кваліфікованої праці. Зазначені вище тенденції зумовлюють перерозподіл зайнятості людини для досягнення необхідного рівня знань, завдяки яким вона може посісти гідне місце в інформаційному суспільстві. У той же час, зростання освіченості та поінформованості суспільства стає причиною еволюціонування світогляду людей. Вільний доступ до інформації змінює пріоритети людини щодо спрямування власних ресурсів для покращення власного життя та життя своїх нащадків. Це стає основою для суспільно-економічних трансформацій та перетворення первинної мети людини щодо забезпечення виживання на бажання жити краще. Зазначені зміни зумовлюють необхідність перерозподілу ресурсів, якими люди володіють, у нові сфери, що забезпечать довге, комфортне та якісне життя.

Теорії системної трансформації соціально-економічних систем набули значного поширення в другій половині ХХ ст. Переважна більшість концепцій і теорій обґрунтовує моделі альтернативного глобального розвитку та пропонує певні рекомендації щодо оптимальної системи суспільно-економічного управління. Від утопічного загального процвітання з керованими соціально-економічними процесами до колапсу цивілізації з подальшим апокаліпсисом – таким є діапазон думок щодо становлення майбутньої соціально-економічної системи. Проблеми та загрози, з якими, за різними прогнозами, має зіткнутися людство, поступово знаходять свої

рішення завдяки змінам у світогляді людини під впливом інформаційних новачій.

Бурхливий розвиток інформаційно-технологічних новачій, спрямований, зокрема, на поліпшення життя людей, сприяє вирішенню багатьох глобальних проблем людства. Так, *демографічні проблеми*, за висновками багатьох учених, будуть подолані в найближчому майбутньому, що приведе до демографічної стабілізації [2]. Мобільність людей та розширення можливостей для доступу до інформації про умови кращого життя стає основою для змін у суспільстві, де, постаючи перед альтернативою – чисельність наступного покоління або якість життя, люди надаватимуть перевагу останньому.

Проблеми нестачі енергетичних ресурсів уже зараз долаються завдяки стрімкому розвитку альтернативної енергетики, новим способам збереження накопиченої енергії, упровадженню енергоефективних технологій.

Проблеми надмірного споживання ресурсів можуть бути вирішені через упровадження безвідходних технологій, 3D-друк та переробку вторинних ресурсів, що одночасно дасть змогу вирішити *проблеми з відходами*, які накопичилися на планеті за час масового виробництва і споживання.

Для подолання *продовольчих проблем* людства вже зараз запроваджуються інформаційно-технологічні новачії на основі досягнень селекції, гібридизації, агро- й аквапоніки у поєднанні з методами точного землеробства та використанням роботизованих дистанційних систем управління.

Глобальні екологічні проблеми, що супроводжують масове виробництво і споживання, можуть бути подолані завдяки новим енергоефективним безвідходним технологіям та принциповим змінам у попиті поінформованого людства. У багатьох інформаційно розвинених країнах збереження перспективи життя й захист природного середовища, яке оточує людей, уже нині – базовий принцип державної політики.

Проблеми нестачі кваліфікованих трудових ресурсів можуть бути подолані за рахунок реалізації принципу «навчання протягом життя». Вільний доступ до інформації уможливорює дистанційне навчання. Зростання цінності людського капіталу буде стимулювати подальше навчання й опанування нових компетентностей.

В умовах інформаційної еволюції актуалізується пошук ефективного розв'язання *проблем охорони здоров'я*. Наразі у світі спостерігається значне зростання кількості населення віком понад 65 років, а в окремих країнах уже сьогодні тривалість життя перевищила 82 роки [3]. Прискореними темпами відбувається пошук нових індивідуалізованих методів лікування, які зможуть задовольнити бажання людей жити краще й довше та які згодом можуть змінити правила природного відбору.

Відзначаючи позитивні зміни у вирішенні конкретних проблем людства за рахунок інформаційно-технологічних новацій [4], слід звернути увагу на певні соціально-економічні механізми управління, де означені новації мають недостатній вплив. Доцільно погодитись із думкою С. Капиці, що проблеми людства полягають не в ресурсному обмеженні, не в глобальній нестачі енергії, а в соціальних механізмах управління [5].

Сучасна економічна реальність переконливо доводить, що загальні тренди соціально-економічного розвитку національних економік значною мірою пов'язані із глобалізаційними процесами та глобальними викликами. Світова економічна думка окреслила якісно новий етап у розвитку цивілізації із становленням нового фактору виробництва – інформації і знань, що зумовлює інтелектуалізацію економіки, де людський інтелектуальний капітал набуває провідного значення.

Е. Тоффлер стверджував, що рушійною силою суспільного розвитку є вдосконалення нових технологій [6]. Він означував появу третьої хвилі розвитку цивілізації – інформаційної, яка буде заснована на нових методах виробництва та джерелах енергії, на володінні певною інформацією. Інформаційне суспільство базуватиметься не на фізичній силі, а на інтелектуальних можливостях. Завдяки інформаційній еволюції кардинальні зрушення у ресурсному, демографічному, технологічному напрямі супроводжуватимуться принциповими змінами у структурі капіталу, де найперший щабель займає людський капітал. Саме на людину спрямовані нові ідеї та новації. Людина фактично стає центром відтворювальних економічних процесів.

У інформаційно відкритому суспільстві, що є продуктом стихійної та самоорганізованої «безсприяння держави» взаємодії людей, свідомо затверджується принцип антропоцентризму,

який актуалізує необхідність урахування «людського фактору» у всіх сферах економічного і соціального життя, у діяльності всіх інститутів суспільства. Швидкість змін у суспільстві збільшується з прискоренням поінформованості людства. Люди, отримавши більшу свободу та доступ до інформації, навчилися ширше розуміти оточуючу реальність та осмислювати все більшу частину дійсності. Такі зміни стимулюють поступову зміну парадигми соціально-економічного управління.

Глобальна інтеграція приводить до глибокої соціально-економічної та політичної трансформації системи суспільного розвитку, зумовлюючи трансформацію системи організації державної влади. Прогноз Ф. Фукуями [7] щодо тріумфу лібералізму та відсутності в подальшому політичних конфліктів на ідеологічній основі було спростовано фактичним розвитком подій, враховуючи численні світоглядні конфлікти та ідейні розбіжності.

Дискусійним, на нашу думку, є твердження К. Волтца (*K. Waltz*) [8] про основну роль ядерної зброї в протистоянні великих держав, оскільки ядерна зброя є більш стримуючим фактором, фактором залякування, а не причиною для такого можливого протистояння.

Важко погодитися з песимістичним прогнозом П. Кеннеді (*P. Kennedy*) [9], який окреслив тренд поступової деградації світової інституціональної та ціннісної систем, ґрунтуючись на численних на той час демографічних, екологічних проблемах, які нині знаходять свої рішення.

Спірною є думка О. Білоруса [10] про те, що тотальна економічна та політична влада над світом базується на глобальній інформатизації і комп'ютеризації, які ведуть до формування нової субцивілізації «посттоталітаризму», оскільки це не враховує зростання можливостей людей щодо самоорганізації в умовах вільного доступу до інформації.

Глобальний прогноз І. Воллерстайна (*I. Wallerstein*) [11], розроблений на основі світо-системного бачення, у якому було використано ідею структурного насильства, на наш погляд, не враховував інтелектуалізацію суспільства в умовах інформаційної еволюції.

Дискусійним також є прогнозування С. Хантінгтона (*S. Huntington*) у концепції «зіткнення цивілізацій» щодо розвитку цивілізації, сповненої ворожнечі на основі культурної ідентич-

ності, та про неминучість у недалекому майбутньому протистояння між ісламським (східним) і християнським (західним) світами [12]. Висновки цього вченого були спростовані подальшими військовими конфліктами та поширенням у світі агресивних дій, тероризму, гібридної війни, причиною яких були не стільки релігійні конфлікти, скільки економічні інтереси. Розвинені країни стають дедалі мультикультурними і толерантними до інших культур, залучаючи все більше інтелектуальних особистостей із різних країн. На підтвердження дискусійності прогнозування С. Хантінгтона говорить той факт, що у світі значно збільшився обсяг міграційних переміщень: із 75 млн. осіб (у 1965 р., за оцінкою Міжнародної організації з міграції) до 250 млн. осіб [13]. Ці процеси рухаються паралельно з прискореним процесом глобальної інтеграції та зростанням обсягів інформації про можливості для кращого життя в інших країнах. При цьому цілком зрозуміло, що центрами тяжіння трудових мігрантів виступають країни з високим рівнем економічного розвитку. Проблема зростання обсягів міграції, яка вже сколихнула Європу, на нашу думку, може слугувати сигналом початку нових трансформаційних процесів, тісно пов'язаних із інформаційною еволюцією людства, що зумовлює пошук місць для достойного та безпечного життя.

Більшість інформаційно й економічно розвинених країн в етнічному та культурному аспектах стають різноманітними. Вони успішно поглинули мільйони мігрантів з багатьох країн, тому що ті адаптувалися до цінностей, які включають свободу, рівність, індивідуалізм і демократію. Однак розповсюдження толерантного ставлення до різних релігій і культур та формування мультикультурного й мультирелігійного суспільства в інформаційно розвинених країнах ще не означає, що релігійні і культурні відмінності не будуть використовуватися для поширення ворожнечі задля досягнення певних цілей.

Існуючі концепції майбутніх соціально-економічних трансформацій досліджують нову соціально-економічну систему, яка змінить стару одночасно в усіх країнах. Проте майже неможливо врахувати й спрогнозувати зміни, які відбуватимуться в кожній окремій країні. Ураховуючи неоднорідність соціальних груп та рівень розвитку окремих країн, такі ідеальні моделі трансформації виглядають утопічними.

Можна погодитися з думкою С. Хантінгтона про те, що «нереальною є парадигма єдиного

світу, де в найближчі роки виникне універсальна цивілізація» [12]. Він зазначав домінування у подальшому цивілізаційних конфліктів над конфліктами ідеологічними, економічними та політичними. Утім, на нашу думку, причину можливого «зіткнення цивілізацій» доцільно шукати в тих перетвореннях, які привносить у суспільство інформаційна еволюція. Зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають нових підходів до розробки можливих альтернатив поступового руху людської цивілізації.

Для обґрунтування прогнозованого нами цивілізаційного конфлікту доцільно зазначити, що за минулі століття спосіб економічного розвитку держав полягав у нарощуванні промислового виробництва, яке використовувало низькокваліфіковані кадри. Подальший розвиток економіки передбачає залучення висококваліфікованих професіоналів для створення та впровадження роботизованих систем з автоматичним чи дистанційним управлінням.

Це означає, що у країн є два варіанти подальшого розвитку. Або вони змушені будуть пристосуватися до нових умов для власного «виживання» та створити умови для інноваційного розвитку у своїх країнах, або стати для інформаційно та економічно розвинених країн джерелом як кваліфікованих працівників, що мігрують у пошуку кращих умов життя, так і успішних підприємців, які через податки фінансують державне управління.

Однак існує ще один варіант, який може стати досить реалістичним. Країни, що не можуть і не бажають змінюватися, не будуть заінтересовані у підвищенні поінформованості населення, оскільки не схильні до реальної демократії. У суспільстві з вільним доступом до інформації суттєво ускладнюється система управління людьми, які будуть схильні самостійно аналізувати безпосередні факти, а не засоби масової інформації чи доповіді «аналітиків». Наділені знаннями люди схильні критично ставитися до зовнішнього масового маніпулювання.

Цивілізаційне протистояння відбуватиметься на основі різного ставлення країн до інформаційної еволюції. Країни, що не зможуть пристосуватися до нових умов, які несе із собою інформаційна еволюція, врешті змушені будуть застосовувати жорсткі заходи щодо спотворення інформації про життя в інших країнах, обмежувати вільне переміщення населення, при цьому застосовуючи нові інформаційні технології для виявлення невдоволених.

Шлях до самоізоляції буде супроводжуватися застосуванням сугестивних методів та психологічної обробки населення. Внутрішні конфлікти, тіньова економіка, загальна корупція призведуть до системної деградації суспільства та зумовлять державний авторитаризм, тиранію або перетворення системи управління державою на олігархічну владну корпорацію. При цьому спроби матеріальної допомоги інформаційно відсталим країнам будуть непродуктивними, оскільки така допомога встановлюватиме залежність цих країн, а не їх самодостатність. Залежність таких країн призведе до зменшення стимулів для ініціативи та розвитку. Це, у свою чергу, буде породжувати ще більше регресивних процесів, що призведуть до ще більшого інформаційного, світоглядного, культурного та інтелектуального розриву з інформаційно розвиненими країнами.

На відміну від інформаційно відкритих країн, де державне урядування буде обслуговувати інтереси суспільства та економіки, у зазначених вище самоізолюваних країнах економіка буде обслуговувати інтереси політиків, державних чиновників. За таких умов, що більшою буде тривалість протистояння між новими й ретроградними країнами, то краще буде для прогресу, оскільки це сприятиме знекровленню ретроградних економік.

Для тих, хто утримує державну та політичну владу в інформаційно відсталих країнах, однією з першочергових задач задля збереження влади стане вдосконалення системи управління поведінкою громадян із посиленням репресивної структури соціально-економічного управління. У разі прояву невдоволення поточною політикою, щоб уникнути прямого насильства над народом, можновладці залучатимуть методи пропаганди, технології відволікання уваги людей від важливих проблем, методи створення штучних показових проблем із їх демонстративним розв'язанням, заходи щодо нав'язування нових соціально-економічних умов, створення образу зовнішнього ворога та призначення внутрішніх ворогів тощо. Оскільки важко маніпулювати поінформованою людиною, то для таких країн стане прийнятним культ невігластва, потурання нищим інстинктам. «Допомогу» в цьому процесі буде надано різними «громадськими» організаціями та релігійними течіями, які заінтересовані як у нових членах, так і у співпраці із владою.

За різкого зменшення споживання енергії та інших ресурсів у разі подальшого поширення

екологічних та ресурсозберігальних технологій, такі інформаційно відсталі країни навіть не зможуть бути джерелом первинних ресурсів. Бажання таких ретроградних країн залишити існуючі джерела прибутків спричинить їхню протидію новим технологіям, що спонукатиме ці країни до агресії проти носіїв інформаційних новацій. Свою внутрішню проблему щодо небажання адаптуватися до умов інформаційної еволюції ці країни «вирішуватимуть» зовнішньою агресією, яка буде використовувати ідеї зовнішнього ворога чи релігійні суперечності.

На відміну від ідеологічної боротьби означений конфлікт базується на економічних інтересах, а тому боротьба може бути нищівною. Вона буде розв'язуватися шляхом створення міжнародної нестабільності та можливих військових конфліктів, метою яких є глобальне уповільнення руху інновацій в інформаційно розвинених суспільствах. Таке уповільнення забезпечить, зокрема, пролонгацію використання природних ресурсів інформаційно відсталих країн, що спростить правлячому класу цих країн шляхи боротьби за статки та владу, за збереження й подальше примноження багатств та за консервацію корупції. У разі відсутності гідної ідеї, здатної захопити всі соціальні групи, переважна більшість людей будуть використовуватися як засіб досягнення мети щодо іще більшого перерозподілу матеріального багатства на користь можновладців.

У цивілізаційній боротьбі навіть за сучасного рівня озброєнь людство може зазнати невинних втрат. Розуміючи цей факт, сторони цивілізаційного (інформаційного) конфлікту намагатимуться уникнути відкритого протистояння. Поширення терористичних актів, ведення гібридних війн, радикалізм і тероризм, що прикривається релігією, створення «гарячих» зон із використанням національних чи культурних відмінностей — усе це дозволяє створювати у локальних місцях напругу, відволікаючи ресурси на ці конфлікти. Цей перелік і надалі буде продовжуватися, аж поки не буде адекватної відповіді «винахідникам нових проблем» для людства. Як свідчать реалії сучасності, така тактична боротьба буде підсилюватися розповсюдженням викривленої інформації, кібернетичними атаками, спрямованими на підрив соціально-економічної стабільності інформаційно розвинених країн. Відчуття безкарності спонукатиме агресивну ретроградну країну до ще більш зухвалих і масштабних кроків.

Такий наступ ретроградних країн на інформаційно розвинені країни пов'язаний насамперед із бажанням зупинити інформаційну еволюцію. Створення в інформаційно розвинених країнах відчуття хаосу, локальної нестабільності на національному або релігійному підґрунті чи навіть елементів локальних війн призведе до необхідності спрямування ресурсів інформаційно розвинених країн на захист державних інтересів. Такий перерозподіл ресурсів зумовить гальмування подальшого розвитку перспективних галузей, що зможуть збільшувати інформаційно-технологічний розрив із країнами-ретроградами. Не йдеться про бажання цих «відсталіх» країн одержати перемогу. Їхня мета – створення проблем в інформаційно розвинених країнах для отримання моральних переваг, що дозволить насаджувати та підтримувати «власний» порядок, а також штучно пролонгувати життя «своїх» економік. Варто зазначити, що працівники Інституту дослідження миру в Осло (*PRIO*) у 2014 р. нарахували 40 військових конфліктів, а також встановили, що починаючи з 1946 р. сталося 256 збройних конфліктів [14]. Розуміння таких загроз уже призвело до чергового зростання глобальних військових витрат, які в 2016 р. досягли 1,7 трлн дол. США. Хоча зростання оборонних бюджетів сприятиме не тільки запровадженню інформаційно-технологічних новацій у військовій сфері, а й позитивно вплине на розвиток суміжних галузей економіки.

За відсутності відкритого протистояння подальшого поширення набуде використання нових інформаційних технологій щодо маніпуляцій та управління суспільною думкою, а також можливе застосування біологічної та хімічної зброї, яка здатна спричинити масштабні збитки. Усе більшу загрозу безпеці будуть становити приховані методи боротьби – організація та фінансування тероризму, екстремізму із застосуванням насильства, гібридної війни, за якими буде важко встановити замовника. Складність такого прихованого протистояння полягає у тому, що об'єктами впливу будуть окремі люди, готові до радикальних дій, та невеликі мобільні групи, здатні на показові акти чи здійснення диверсій на інфраструктурних об'єктах. Сподівання на раціональне мислення суспільства може бути нівельовано новими сугестивними технологіями навіювання й маніпуляції, а також обробки даних психологічного профілю окремих осіб. Означені технології здатні підштовхувати певні групи людей до «правильного вибору», підігріваючи відчуття навіяної «справедливості».

Нові інформаційні зміни можуть суттєво збільшити кількість невдоволених, особливо серед тих, хто не зможе або не захоче пристосуватися до нових реалій. Нова нерівність ґрунтуватиметься не тільки на нерівномірному розподілі багатства і ресурсів, а й на розподілі та використанні знань. Невідповідність розвитку повсякденного життя, детермінованого глобальними віртуально-інформаційними потоками в масштабі людства, інтелектуально-духовному світу таких невдоволених, можуть мати серйозні наслідки та спонукатимуть людей до несподіваних дій.

Зауважимо, що кожна індустріальна революція супроводжувалася появою невдоволених людей. Для вирішення соціальних суперечок використовувалися перевірені часом методи локалізації, приховування чи викривлення інформації. Натомість у інформаційно відкритому суспільстві та в умовах вільного доступу до інформації факти невдоволення чи незгоди будуть розповсюджуватися із неймовірною швидкістю, підживлюючи майбутні соціальні потрясіння. Незважаючи на зростання індивідуалізації у суспільстві та превалювання особистих інтересів над загальними, розповсюдження інформації у певних соціальних мережах може швидко сформувати відчуття єдності окремих груп стосовно певних соціальних негараздів. За рахунок перетину окремих груп така єдність думок може перерости з віртуального обміну емоціями на реальне протистояння.

Вагомим чинником для ретроградних країн у зазначеному інформаційно-цивілізаційному протистоянні можуть стати соціальна й економічна нерівність, що виникають як наслідок дерегуляції фінансової сфери та нерівномірного перерозподілу ресурсів через масове виробництво наприкінці ХХ ст. Результатом такої нерівності може стати поступове накопичення невдоволення людей. Встановлено, що станом на 2017 р. 1 % людства контролює таку ж кількість матеріальних статків, благ, ресурсів тощо, як решта 99 % людей [15].

Т. Пікетті (*T. Piketty*), аналізуючи проблеми нерівності розподілу достатку у світі та його концентрації, наводить графік зміни загальної ринкової вартості приватного капіталу у відсотках до національного доходу. З максимальних значень у 1900 р. цей показник досяг мінімуму в повоєнні роки ХХ ст. Зараз він знову майже досяг значень початку ХХ ст. [16]. Якщо згадати про потрясіння та боротьбу ідеологій на початку ХХ ст., які були викликані нерівністю

розподілу достатку, цілком можливе повторення історії. У той же час масштаби таких потрясінь можуть бути непередбачуваними, оскільки в умовах вільного розповсюдження інформації майже неможливо локально обмежити кількість людей, які можуть бути залучені до конфлікту.

Значна небезпека інформатизації та автоматизації виробництва криється в тому, що виникає велика маса «зайвих» людей. М. Осборн (*M. Osborne*) [17] зазначив, що протягом наступних 20 років у США кожне друге робоче місце буде автоматизовано, а машини замінять 47 % працівників. Для Китаю ця цифра може перевищити 77 %. Люди, які за відсутності необхідних компетентностей втратять роботу, стануть об'єктом впливу для створення соціальної напруги всередині інформаційно розвинених країн. Ці люди, об'єднані пропагандою та певним негативним маніпулятивним спрямуванням проти будь-чого, можуть стати великою небезпекою для соціально-економічної стабільності країн.

Позитивне ставлення збіднілих, «економічно зайвих» людей можна «купити» через перерозподіл багатства у вигляді програм соціального забезпечення. Означені програми забезпечують достатній, але невисокий рівень життя, дозволяючи таким людям існувати не працюючи, і вивільняють час як для безпосереднього особистісного спілкування, так і для спілкування в соціальних мережах, під час якого така «економічно зайва» людина легко стає об'єктом маніпулятивного впливу. Причому соціальна нерівність розподілу статків у цьому випадку є подразником, який психологічно проявляється в задрозах і потребі стрімко підвищити свій соціальний і матеріальний рівень без особливих зусиль. Як правило, однією із сторін негативного маніпулятивного впливу передбачено задоволення вищезазначених потреб «економічно зайвих» осіб.

Отже, через соціальну «зайвість» такі люди можуть стати корисним ресурсом для зовнішнього впливу з метою формування негативного ставлення до всієї системи соціально-економічного управління. Неважко спрогнозувати можливі варіанти використання такого потенціалу для проведення дестабілізуючих акцій у країні. Втративши роботу, десоціалізовані та соціально незахищені люди потенційно стають об'єктом впливу не тільки злочинних, а й радикалізованих груп. Подальшого поширення набувають: застосування сугестивних методів навіювання; розповсюдження фейкових повідомлень; по-

ширення неправдивої чи викривленої інформації; інформаційна обробка людей за допомогою технологій масово-паралельної обробки даних (*Big Data*) тощо.

Саме тому найвагомим завданням інформаційно розвинених країн буде збирання та аналіз інформації про таких агентів і створення дієвої централізованої системи забезпечення захисту суспільства.

Керівництва ретроградних країн, розуміючи, що у відкритому протистоянні їх країни не зможуть досягти успіху, будуть намагатися створювати локальні осередки напруги, організовувати теракти, акції залякування та ін. Це дозволить створити фон нестабільності та негативних очікувань, що впливатиме на сталість подальшого розвитку інформаційно розвинених країн. У таких умовах створенню творчих інтелектуальних продуктів перешкоджатиме нестабільність поточної економічної політики та поточного бізнес-клімату.

Таке протистояння може тривати довго, аж доки економічно знекровлені ретроградні країни, за кращим сценарієм, не почнуть змінюватись і прилаштовуватися до нових стандартів життя інформаційного суспільства. Варто розрахувати часові рамки для такого скорочення ресурсів влади, щоб авторитарна влада в кінцевому підсумку опинилася перед загрозою перевороту або народного повстання. За гіршим сценарієм, таке протистояння може призвести до відкритих військових дій. Отже, усе залежатиме від здатності людей витримувати несприятливі умови.

Існують також прецеденти, коли агресивна психологічна «обробка» населення, що перетворює людей на безглуздий натовп, може позначитися на представниках влади та спонукати їх до ще більш безглузких вчинків. Особливо тоді, коли такі представники влади перебувають у штучній реальності, що не має жодного відношення до реалій країн, якими вони «керують». Забезпечення вільного доступу до повної, різнобічної, невикривленої інформації в таких країнах дозволить людям дати справедливу оцінку правителям, які заради своєї наживи готові приректи своїх співвітчизників на зубожіння та військові конфлікти, а також цінувати власну особистість і право на достойне життя.

Результати аналізу трансформаційних процесів в умовах інформаційної еволюції дозволили визначити наявність *інформаційно-цивілізаційного*

конфлікту, що стрімко розвивається та має ознаки прихованої агресії ретроградних країн і груп, які для пролонгації власної влади організовуватимуть в інформаційно розвинутих країнах терористичні акти, гібридні конфлікти та «гарячі» зони із використанням національних чи культурних відмінностей, метою яких є глобальне уповільнення руху інновацій в інформаційно розвинених суспільствах.

Ліберальне ставлення до можливості втягнення інформаційно розвинених країн у цей інформаційно-цивілізаційний конфлікт має трансформуватись у загальне відчуття того, що конфлікт є неминучим і уникнути його в сучасних умовах не вдасться нікому. Калейдоскоп начебто різних фактів війни цивілізацій, яка розпочалася й шириться світом, лише підтверджує той факт, що часу на створення ефективної системи захисту практично не залишилося.

Ураховуючи наведене вище, на етапі економічних трансформацій необхідною умовою стає формування стабільної соціально-економічної системи, здатної не тільки пристосуватися до швидких структурних зрушень, а й до профілактики, мобільного реагування і практичного розв'язання конфліктних ситуацій.

Для формування адекватної системи протидії загрозам інформаційно-цивілізаційного протистояння, яке базується на ставленні країн до інформаційної еволюції, найбільш важливою, на нашу думку, стане проблема дієвості управління соціально-економічними процесами як у національних, так і в глобальних масштабах. Створити глобальну організацію колективної безпеки й систему глобальної консультації та координації для контролю за глобальними процесами пропонував ще Е. Ласло [18]. На посиленні ролі наднаціональних утворень в управлінні розвитком національних економік також акцентує увагу теорія мультирівневого управління (*Multilevel Governance*) [19].

Прихованість агресії ретроградних країн та використання внутрішніх агентів впливу зумовлює складність прогнозування інформаційно розвиненими країнами подальших дестабілюючих заходів та загроз. Крім того, майже неможливо розраховувати на усунення причин конфлікту традиційними дипломатичними методами для повернення причетних до конфлікту країн чи груп на шлях дотримання міжнародно визнаних норм, оскільки це суперечить суті інформаційно-цивілізаційного протистояння. Крім того, така «капітуляція» вкрай негативно

вплине на «внутрішню» підтримку політики ретроградних країн.

В таких ускладнених умовах вироблення адекватної протидії майже неможливе без централізованого оперативного керівництва. Для розвинених країн ефективним способом боротьби у цивілізаційному протистоянні може стати трансформація інституціональної структури системи соціально-економічного управління як на рівні держав, так і на міждержавному рівні.

Неможливість вирішення економічних проблем зусиллями однієї країни в умовах глобальної взаємопов'язаності соціально-економічних процесів у світі стала особливо очевидною після фінансової кризи 2007–2008 рр. Це призвело до принципових змін у підходах до регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ. Необхідність розробки узгоджених міждержавних заходів спричинила створення в 2009 р. міжнародної організації – Ради з фінансової стабільності (*Financial Stability Board*). Однак більш суттєвими були зміни у структурі ЄС, завдяки яким з 2011 р. консультаційні органи трансформовано у наддержавні наглядові органи щодо ринків фінансових послуг. Вони отримали наддержавне право централізовано встановлювати норми, виявляти порушників цих норм і правил та вживати щодо них жорсткі заходи впливу. Крім того, Європейському центральному банку були передані наглядові повноваження за найбільш системними банками ЄС.

Виклики та загрози інформаційно-цивілізаційного конфлікту, ознаки якого вже можна спостерігати, також вимагають формування нових глобальних наддержавних владних структур. Для отримання переваг у подальшому інформаційно-цивілізаційному протистоянні важливим напрямом змін у структурі соціально-економічного управління має стати трансформація глобальних наддержавних консультаційних інститутів у владні структури, здатні протистояти короткостроковим економічним інтересам окремих держав, що суперечать загальним цілям розвитку суспільства.

Складність виявлення та притягнення до відповідальності «замовника» локальної нестабільності в рамках процедур існуючих міжнародних інституцій (право вето в Організації Об'єднаних Націй, консенсусний підхід у Світовій організації торгівлі тощо) свідчить про необхідність створення нових підходів до вирішення конфліктних ситуацій. Рекомендаційні повноваження наддержавних інститутів мають

бути трансформовані у повноцінну систему наддержавного управління із чіткими функціями, повноваженнями й правами щодо застосування примусу.

Окрім існуючої практики встановлення ембарго та санкцій, що впроваджуються на рівні окремих держав, доцільно створити інституційну підтримку процедур централізованого прийняття рішень про застосування заходів впливу до порушників міжнародних норм і правил. Якщо не будуть знайдені виважені процедури для прийняття необхідних рішень в рамках ООН, інформаційно розвинені країни можуть *на підставі договору створити певну організацію із соціально-економічної стабільності*. Прикладом такої співпраці у військовій сфері є Організація Північноатлантичного договору (НАТО), у рамках якої вже зараз створюється система колективної оборони у кіберпросторі, здатної захистити держави від кібератак [20].

В умовах інформаційно-цивілізаційного протистояння таку наддержавну організацію із соціально-економічної стабільності важливо наділити повноваженнями щодо застосування методів примусу без територіальних обмежень. *До повноважень організації із соціально-економічної стабільності доцільно віднести координацію державних органів країн-членів для оперативного виявлення, аналізу та прогнозування загроз і викликів соціально-економічній стабільності країн-членів, а також прийняття скоординованих заходів щодо запобігання таким загрозам.*

Таку організацію із соціально-економічної стабільності доцільно наділити повноваженнями щодо оперативного прийняття рішень про застосування країнами-членами заходів впливу до порушників міжнародних норм, зокрема:

- відповідно до стандарту обміну фінансовою інформацією [21] виявлення фінансових активів осіб, пов'язаних із країною чи групою осіб, причетних до порушення міжнародних норм, а також прийняття рішення про недоступність чи переведення на спеціальні рахунки виявлених таких фінансових активів;

- прийняття рішення про заборону чи обмеження доступу до систем міжнародних розрахунків та до міжнародних ринків капіталу;

- прийняття рішення про заборону чи обмеження у різних сферах: торгівлі, економічному та культурному співробітництві, фінансових послугах та інвестиціях, постачанні зброї, ліків, матеріалів, обладнання тощо;

- скоординована позиція щодо застосування в інших міжнародних організаціях процесуальних санкцій до порушника міжнародних норм щодо позбавлення його права голосу, позбавлення представництва у виборних органах, аж до виключення із членства в таких міжнародних організаціях;

- прийняття рішення про заборону у співпраці та обміні інформацією щодо технологічних новацій, про обмеження транспортного сполучення тощо.

Така наддержавна координаційна організація повинна спрямовувати свою діяльність на забезпечення дотримання основних економічних свобод, запобігання надмірному використанню певними країнами державної влади, а також для безпечного створення й розвитку в інформаційно розвинутих країнах механізмів військового, екологічного, економічного та інформаційного захисту.

Не останнє місце у цьому протистоянні буде мати інформаційна складова – і не тільки захист від викривленої та неправдивої інформації та кібератак, а й забезпечення розповсюдження інформації попри можливе запровадження ретроградними країнами обмежень у доступі населення до «небажаних» інформаційних ресурсів. За існуючого рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій доцільно створити систему «обхідного» інформування населення таких країн. Зокрема, можна скористатись ідеєю безкоштовного супутникового Інтернету, який планує розгорнути *Space Exploration Holdings (SpaceX)* у всьому світі [22].

В умовах прогнозованого нами інформаційно-цивілізаційного конфлікту перед кожною державою також актуалізується завдання забезпечення дієвості та ефективності внутрішнього державного управління, здатного протистояти зовнішнім загрозам і внутрішнім конфліктам. Старими методами буде важко управляти освіченими, висококваліфікованими, поінформованими особистостями, які цінують власну індивідуальність.

Мобільність та інформаційна незалежність підприємців уже зараз ставить під сумнів сталість державних кордонів. Втручання держави в економічні процеси суб'єкти економічних відносин розглядають позитивно, якщо це втручання полегшує або чітко унормовує їхню діяльність для забезпечення однакових правил ведення бізнесу. Економічні суб'єкти розглядають державі

норми з позиції необхідних витрат для їх дотримання, а в разі несприятливих умов вони схильні до згортання власної діяльності в такій країні, для якої доходи від оподаткування зменшуватимуться. Уже зараз нові децентралізовані інформаційні технології мають потенціал до руйнування більшості традиційних бізнес-моделей, особливо у фінансовому секторі (децентралізовані системи платежів, нові способи індивідуального фінансування, блокчейн тощо). Це може суттєво скоротити можливості урядів для здійснення агресивної монетарної та податкової політики, а також призвести до втрати державної монополії на емісію грошей.

Подальше інформаційне проникнення, індивідуалізація виробничої діяльності, децентралізація фінансової сфери економіки впливатимуть на зміну підходів до державного урядування та зміну його пріоритетів.

Ефективним засобом боротьби в інформаційно-цивілізаційному протистоянні може стати *трансформація системи державного управління шляхом концентрації і централізації найважливіших функцій держави та формування ефективної системи самоуправління й самоконтролю громадськими та бізнес-об'єднаннями*. Держава, що обрала шлях динамічного розвитку, не зможе витратити ресурси на мікроуправління економічними процесами.

Вирішуючи проблему ефективності та безпеки власної діяльності через установлення механізмів самоуправління стандартизованих та уніфікованих правил, учасники ринку сприяють не тільки задоволенню потреб споживачів, а й розширенню власного бізнесу. Враховуючи наявність певних ресурсів та фахового досвіду у певному виді діяльності, учасники організації із самоуправління можуть оперативно виявити нові загрози та вжити адекватні заходи для їх подолання.

Доцільно звернути увагу на локальність самоуправління та водночас на виконання державою виключно таких загальнодержавних централізованих функцій, як соціальний захист, формування інфраструктури загального користування, захист прав і свобод людини, забезпечення дотримання встановлених норм права та примус до їх виконання, а також захист держави від внутрішніх потрясінь і зовнішньої агресії. Саме залучення громадських та бізнес-об'єднань, що здатні забезпечити самоуправління та самоконтроль і мають владні повноваження, а також заохочення їх до вияв-

лення і попередження порушень встановлених норм дозволить державі спрямувати свої ресурси на виконання загальнодержавних функцій. Виявлення чіткого порядку взаємодії державних органів із органами самоконтролю на певній адміністративній території чи в певному виді діяльності може стати метою **подальших досліджень**.

Урахування зростаючої здатності суспільства до самоуправління та відкритість державної влади, здатність її до діалогу й адаптації до нових умов стане підґрунтям для виявлення, попередження чи усунення майбутніх соціальних і економічних конфліктів. Від швидкості та ефективності реформування систем суспільно-економічного управління в країні буде залежати її місце у світовому співтоваристві.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що трансформаційні процеси, які пов'язані інформаційними новаціями, доцільно визначати як інформаційну еволюцію, оскільки зміни відбуваються не тільки в індустрії, а й загалом у суспільстві, змінюючи світогляд людини, перетворюючи первинну мету індивіда щодо забезпечення виживання на бажання жити краще.

2. Відзначаючи позитивні зміни у вирішенні прогнозованих проблем людства за рахунок інформаційно-технологічних новацій, доцільно зазначити, що інформаційна еволюція суттєво впливає на трансформацію соціально-економічних відносин, у дослідженні яких потрібно враховувати неоднорідність соціальних груп та рівень розвитку окремих країн.

3. Результати аналізу трансформаційних процесів в умовах інформаційної еволюції дають змогу визначити наявність інформаційно-цивілізаційного конфлікту, що стрімко розвивається та має ознаки прихованої агресії ретроградних країн і груп, котрі для пролонгації власної влади організовуватимуть в інформаційно розвинутих країнах терористичні акти, гібридні конфлікти та «гарячі» зони із використанням національних чи культурних відмінностей, метою яких є глобальне уповільнення руху інновацій в інформаційно розвинених суспільствах. Об'єктами впливу в цих країнах будуть недоволені нерівністю розподілу достатку люди, які за відсутності необхідних компетентностей втратять роботу.

4. Констатовано, що в умовах інформаційно-цивілізаційного протистояння для інформаційно розвинених країн доцільно забезпечити інституційну підтримку процесів централізованого прийняття рішення щодо застосування заходів впливу до порушників міжнародних норм і правил, зокрема шляхом створення на підставі договору організації із соціально-економічної стабільності. До повноважень такої організації доцільно віднести координацію державних органів країн-членів для оперативного виявлен-

ня, аналізу та прогнозування загроз і викликів соціально-економічній стабільності країн-членів, а також прийняття скоординованих заходів щодо запобігання таким загрозам. Доцільно також трансформувати систему державного управління із централізацією найважливіших функцій держави, а також із передачею певних владних повноважень громадським та бізнес-об'єднанням, здатним забезпечити самоуправління, виявити й попередити порушення встановлених норм.

Список використаних джерел

1. Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2016. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond> (дата звернення: 10.02.2018).
2. World Population Prospects: The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables [Електронний ресурс] / United Nations. – New York, 2017. – 53 p. – Режим доступу : https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf (дата звернення: 10.02.2018).
3. The World Factbook 2016–17 [Електронний ресурс] / Central Intelligence Agency (CIA), 2016. – 870 p. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html> (дата звернення: 10.02.2018).
4. Хоружий С.Г. Економічні та соціальні перспективи майбутнього інформаційно-технологічного розвитку суспільства // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 3. – С. 97–104.
5. Kapitzka S.P. Global Population: Blow up and After. The demographic revolution and information society [Електронний ресурс] // Global Marshall Plan Initiative : A Report to the Club of Rome, 2007. – 272 p. Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.132.3287&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 10.02.2018).
6. Toffler Alvin. The Third Wave [Електронний ресурс]. – New York : Bantam books, 1980. – Vol. 484. – 544 p. Режим доступу : https://archive.org/stream/TheThirdWave-Toffler/The-Third-Wave_-_Toffler#page/n547/mode/2up (дата звернення: 10.02.2018).
7. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. – New York : Free Press, 1992. – 446 p.
8. Waltz K. The Emerging Structure of International Politics // International Security, 1993. – Vol. 18. – No. 2. – Pp. 44–79.
9. Kennedy P. Preparing for the Twenty-First Century. – New York : Random House, 1993. – 428 p.
10. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму : монографія. – К. : КНЕУ, 2003. – 376 с.
11. Wallerstein I. Peace, Stability, and Legitimacy: 1990–2025/2050. The Fall of Great Powers. – New York : Oxford University Press, 1995. – 414 p.
12. Samuel P. Huntington. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York : Simon & Schuster, 1996. – 368 p.
13. Migration and Remittances Factbook 2016 [Електронний ресурс] / The World Bank, 2016. – 69 p. – Режим доступу : <https://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf> (дата звернення: 10.02.2018).
14. Gates Scott. Trends in Armed Conflict, 1946–2014, Conflict Trends [Електронний ресурс]. – Oslo : PRIO, 2016. – 4 p. Режим доступу : <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=8&type=publicationfile> (дата звернення: 10.02.2018).
15. Evans J. Market capitalism should benefit the many, not just the few. Can 2017 be the year we finally make it happen? [Електронний ресурс] / The World Economic Forum, 2017. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/will-2017-be-the-year-we-finally-reform-financial-markets> (дата звернення: 10.02.2018).
16. Piketty Thomas. About Capital in the Twenty-First Century [Електронний ресурс] // American Economic

- Review, 2015. – Vol. 105. – No. 5. – Pp. 48–53. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1257/aer.p20151060> (дата звернення: 10.02.2018).
17. Osborne A. Michael, Frey Carl Benedikt. The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? [Електронний ресурс]. – Oxford University, 2013. – September 17. – 72 p. – Режим доступу : https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (дата звернення: 10.02.2018).
 18. Ласло Э. Век бифуркации: постижение изменяющегося мира [Електронний ресурс] // Путь. – 1995. – № 1. – С. 3–129. Режим доступу : <http://evolkov.net/soc.engineering/Age.of.Bifurcation/> (дата звернення: 10.02.2018).
 19. Piattoni Simona. “Multi-level Governance: a Historical and Conceptual Analysis” [Електронний ресурс] // Journal of European Integration. – 2009. – Vol. 31. – No. 2. – Pp. 163–180. – Режим доступу : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036330802642755> (дата звернення: 10.02.2018).
 20. NATO and the European Union deepen cooperation on cyber defence [Електронний ресурс] / NATO. – 08.12.2017. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_149848.htm (дата звернення: 10.02.2018).
 21. Standard for Automatic Exchange of Financial Information in Tax Matters [Електронний ресурс] // Implementation Handbook. – OECD, 2018. – 174 p. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/implementation-handbook-standard-for-automatic-exchange-of-financial-information-in-tax-matters.pdf> (дата звернення: 10.02.2018).
 22. Kelleher Kevin. How Cheap Internet Access Could Be SpaceX’s Secret Weapon [Електронний ресурс] // Time. – 2017. – January 18. – Режим доступу : <http://time.com/4638470/spacex-internet-elon-musk/> (дата звернення: 10.02.2018).

References

1. Schwab, Klaus. (2016). The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. *World Economic Forum*. www.weforum.org. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond> [in English].
2. World Population Prospects: The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables. (2017). United Nations, New York. esa.un.org. Retrieved from https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf [in English].
3. The World Factbook 2016–17. (2016). *Central Intelligence Agency (CIA)*. www.cia.gov. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html> [in English].
4. Khoruzhyi, Sergii. (2017). Ekonomichni ta sotsialni perspektyvy maibutnoho informatsiino-tehnolohichnoho rozvytku suspilstva [Economic and social prospects for the future development of information technology society]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 3 (44), 97–104 [in Ukrainian].
5. Kapitsa, S.P. (2007). Global Population Blow up and After. The demographic revolution and information society. A Report to the Club of Rome “Global Marshall Plan Initiative”. 272 p. citeseerx.ist.psu.edu. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.132.3287&rep=rep1&type=pdf> [in English].
6. Toffler, Alvin. (1980). The Third Wave. New York: Bantam books, Vol. 484. 544 p. archive.org. Retrieved from https://archive.org/stream/TheThirdWave-Toffler/The-Third-Wave_-_Toffler#page/n547/mode/2up [in English].
7. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press. 446 p. [in English].
8. Waltz, K. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, Vol. 18, No. 2, 44–79 [in English].
9. Kennedy, P. (1993). *Preparing for the Twenty-First Century*. New York: Random House. 428 p. [in English].
10. Bilorus, O.H. (2003). *Ekonomichna systema hlobalizmu [The Economic System of Globalism]*. Kyiv: KNEU. 376 s. [in Ukrainian].
11. Wallerstein, I. (1995). *Peace, Stability, and Legitimacy: 1990–2025/2050. The Fall of Great Powers*. New York: Oxford University Press. 414 p. [in English].
12. Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster. 368 p. [in English].
13. Migration and Remittances Factbook 2016. (2016). *The World Bank*. 69 p. siteresources.worldbank.org. Retrieved from <https://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf> [in English].
14. Gates, Scott. (2016). *Trends in Armed Conflict, 1946–2014, Conflict Trends*. Oslo: PRIO. 4 p. www.prio.org. Retrieved from <https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=8&type=publicationfile> [in English].

15. Evans, J. (2017). Market capitalism should benefit the many, not just the few. Can 2017 be the year we finally make it happen? *The World Economic Forum*. www.weforum.org/agenda/2017/01/will-2017-be-the-year-we-finally-reform-financial-markets [in English].
16. Piketty, Thomas. (2015). About Capital in the Twenty-First Century. *American Economic Review*, Vol. 105, No. 5, 48–53. [dx.doi.org](http://dx.doi.org/10.1257/aer.p20151060). Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1257/aer.p20151060> [in English].
17. Osborne, Michael A., & Frey, Carl Benedikt. (2013). The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? *Oxford University*, September 17. 72 p. www.oxfordmartin.ox.ac.uk. Retrieved from https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf [in English].
18. Laslo, E. (1995). Vek bifurkatsii: postizhenie izmeniaiushchegosia mira [The Age of Bifurcation. Understanding the Changing World]. *Put – Way*, 1, 3–129. evolkov.net. Retrieved from <http://evolkov.net/soc.engineering/Age.of.Bifurcation/> [in Russian].
19. Piattoni, Simona. (2009). “Multi-level Governance: a Historical and Conceptual Analysis”. *Journal of European Integration*, Vol. 31, No. 2, 163–180. www.tandfonline.com. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036330802642755> [in English].
20. NATO and the European Union deepen cooperation on cyber defence. (2017). *NATO*. www.nato.int. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_149848.htm [in English].
21. Standard for Automatic Exchange of Financial Information in Tax Matters: Implementation Handbook. (2018). OECD. 174 p. www.oecd.org. Retrieved from <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/implementation-handbook-standard-for-automatic-exchange-of-financial-information-in-tax-matters.pdf> [in English].
22. Kelleher, Kevin. (2017). How Cheap Internet Access Could Be SpaceX’s Secret Weapon. *Time*. time.com. Retrieved from <http://time.com/4638470/spacex-internet-elon-musk/> [in English].